



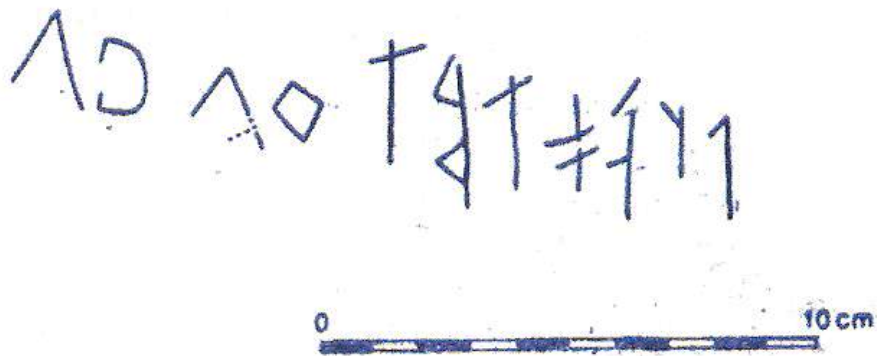
## ***Rovásfelirat a megfejtés útján – Módszertani kérdések***

**Hosszú Gábor** - 2013. 06. 05.

Az egyes rovásjeleknek a különböző feliratokon alaki variánsai jelennek meg. Az olvasást a máshol található hasonló grafémákkal való egybevetés segíti, amint ezt régi latin betűs kézírásos emlékek egy-egy nehezen olvasható betűjével is tesszük.

### **A Rugonfalvi írásemlék leírása és korábbi megfejtési kísérletei**

A Rugonfalvi emléket Benkő Elek 1981-ben az Udvarhelyszékhez (Hargita m.) tartozó Rugonfalván a református templomban falkutatás során találta, mint egy vakolatba karcolt feliratot (1. ábra). A rovás keletkezésének idejét a 16-17. századra tette (Benkő 1991: 20). Első ismertetésében a rovást fejjel lefelé közölte (ezt később korigálta, javított olvasatot pedig Ferenczi Gézától várt: 1994: 165). Az 1991-es olvasati javaslata: IT JEGYI (vagy JEDJI) MIKLOS – az ehhez kapcsolódó értelmezése pedig 'It[t] [járt] Jeddi Miklós'. Az írás iránya jobbról balra halad, a grafémák írásképe is erre utal. A magyarázat során – a latin betűs írással való visszaadáskor – erre a sajátosságra utalunk.



1. ábra: A Rugonfalvi felirat (Benkő E. 1997: 182)

A felirat tipizált átírása:  $\wedge\sigma\wedge\sigma\wedge\sigma\wedge\sigma\wedge\sigma\wedge\sigma$ . Megjegyzendő, hogy az átírás minden esetben egyfajta értelmezésen alapul. Vagyis az írásemlék egyes jeleinek értelmezése és tipizált grafémaalakokkal való megjelenítése a jel értelmezésétől függ. Pl. a felirat jobbról 6. jel alján túlerő függőleges vonaldarab az értelmezésünk szerint figyelmen kívül hagyandó. A közölt tipizált átírás a cikkben szereplő, a következőkben közölt elemzés alapján készült.

Balról az első hat betű jobbról balra olvasva (l. Hosszú 2013: 19, 1. szabály) valóban lehet [Miklós]. Benkő Elek olvasata és magyarázata értelmében a jobbról első két  $\Upsilon$  jel olvasható [it<sup>t</sup>]-ként; a hosszú [t] hangot nem jelölve, ami jellemző a korai rovásírásra (l. Hosszú 2013: 19, 7. szabály). A legkorábbi székely-magyar rovásémlékekben az [i]-t mindig a  $\mathbf{1}$  grafémaalakokkal jelölték. Azonban ebben a feliratban szerepel az  $\mathbf{t}$  jel is, ami minden esetben [i]-t jelölt, így esetünkben az első graféma biztosan nem [i]-t, hanem [j]-t jelölt. Ez a megkülönböztetés egyben kormeghatározó is, lásd alább.

A jobbról 3., 4. és 5. jelből álló  $\mathbf{t}\mathbf{\#}\mathbf{t}$  jelcsoport Benkő Elek olvasatában [jegyi] vagy [jedji] alakban, de 'Jeddi' családnévként értelmezve szerepel. A [jegyi] vagy [jedji]

alakból azonban nem következik egy eredeti [jeddi] hangalak: ilyen hangkörnyezetben valószínűtlen a depalatalizáció. Paleográfiai szempontból az <sup>1</sup> jel [j]-ként való értelmezése példa nélkül álló lenne. A † jel pedig nem jelölhetett [dj] ligatúrát, mivel a [j] hangot soha nem jelölték a székely-magyar rovásban † grafémaalakokkal, hanem mindig a <sup>1</sup> betűalakot használták, így nem jöhetett létre ebből a † D [d] betűvel képzett ligatúraként a † jel sem.

Bár Benkő Elek javaslatában nem szerepel a [jeddi] olvasat (aláhúzással a ligatúrát jelölve), érdemes azért megvizsgálunk ezt a lehetőséget is. A † jel – ligatúraként értelmezve – nem jelölhetett hosszú [d]-t, mivel a korai rovás írásbeliségben soha nem jelölték a hosszú mássalhangzót (l. Hosszú 2013: 19, 7. szabály). Ebben változást csak a 19. század vége hozott, onnantól kezdve szokás – a latin betűs magyar helyesírás mintájára – kettőzéssel jelölni a hosszú mássalhangzót.

Szemantikailag vizsgálva, Benkő Elek olvasatában a Jeddi és a Miklós családnév + keresztnév kapcsolatnak tűnhet. Az nem meglepő, hogy személynevet keressünk a feliratban, a középmagyar korból származó számos rovásfeliratra jellemző ez. Feltételezve, hogy a szöveg nagy része személynév, középső része a Miklós keresztnévhez tartozó családnév, ezért a megfejtésben a családnévszótár (Kázmér 1993), ill. a Névvégmutató szótár (Farkas 2009) lehet a segítségünkre, ahol – Benkő Elek olvasatát alapul véve – *Jedji* vagy *Jegyí* alakhoz hasonló neveket kell keresni. A *Jeddi* családnévre 1583-tól van adat. Ferenczi G. szerint a *Jeddi* család a 17. században a közeli Nagymedeséren tűnik föl, később pedig Rugonfalván is ismert (Ferenczi 1992: 57-58; Ferenczi 1994a: 78, 18. ábra; Ferenczi 1997: 21-22). Betűrendben ilyen nevek

követik: *Jegenye, Jegenyei, Jegenyés, Jeges* (némelyik *Jegyés* is lehetne, de a személyek helyileg nem köthetők Erdélyhez), *Jegyés* 1720-ból Bihar megyéből van. Így a *Jeddi* alakon kívül nem ismert más olyan magyar eredetű családnév a 14-17. századból, ami illene a felirat középső részéhez (Kázmér 1993; Farkas 2009). Idegen eredetű családneveket a családnévszótár nem tartalmaz, de ilyenek a vizsgált területen és időben kevésbé valószínűek.

Mondattani szempontból megemlítendő, hogy az 'lt[t] [járt] Jeddi Miklós' értelmezés feltételez egy, a szövegben nem szereplő 'járt' szót. Ez megalapozatlan, ugyanis a rovás emlékek nyelvezetére nem jellemző az igék kihagyása. A felirat első két, ʎ jelére elvileg egy nevet jelentő olvasat is elképzelhető, de az eleve kevésbé valószínű, hogy két név állna a *Miklós* előtt.

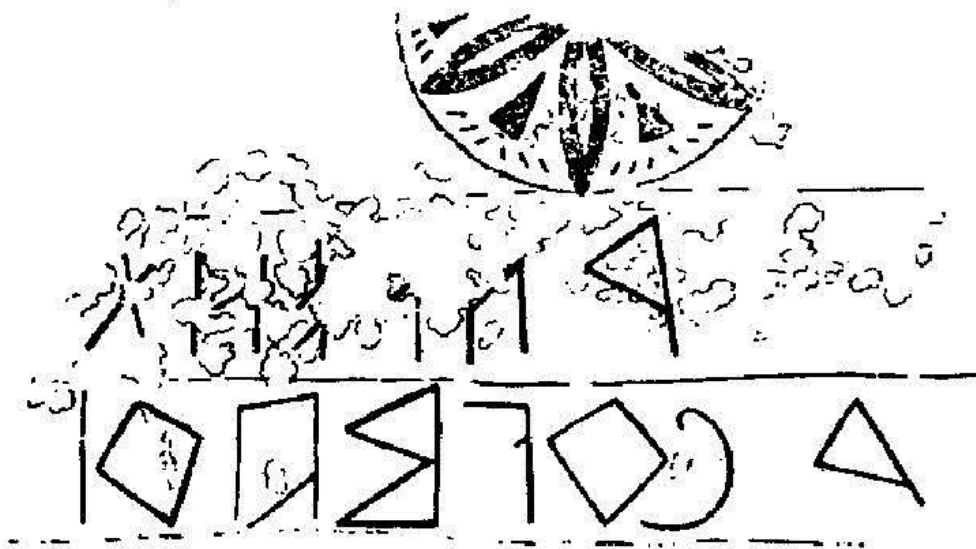
## Paleográfiai elemzés

A rovásfelirat megfejtéséhez vegyük sorra a rovásfelirat egyes jeleit, és ennek alapján ismert rovásgrafémáknak megfeleltetjük azokat. A Rugonfalvi rovás emlékre jellemző, hogy megkülönbözteti a 1 J [j] (jobbról 1. jel) és az † I [i] betűket (jobbról 5. és 7. jel), ami alátámasztja a felirat 16-17. századi keltezését.

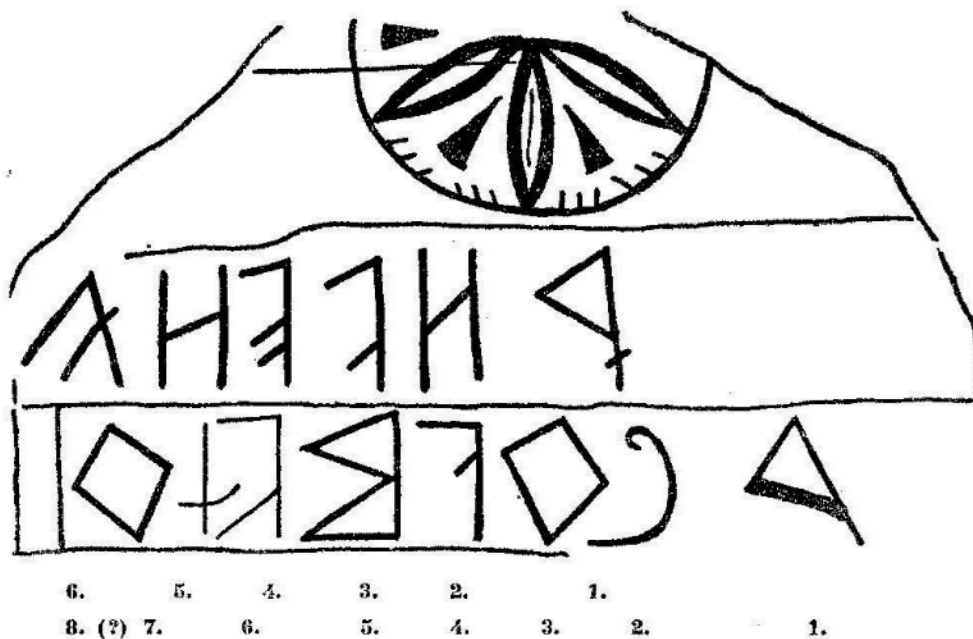
A jobbról 2. jel egy ʎ T [t] a Vargyasi és a Konstantinápolyi feliraton [d]-t is jelentett. Ennek alapján a [d] hangértéket sem zárhatjuk ki.

A jobbról 3. jel azonosítása a legproblemátikusabb, több lehetőség is adódik, amelyeket a következőkben sorra veszünk. Az első olvasati lehetőség alapja az 1526-os Dálnoki felirat (2. *ábra* és 3. *ábra*, az olvasata: Vékony 1987: 19), mivel

a feliratunk 3. jele a Dálnoki feliratban szereplő  $\overline{1}$  E [e] betűalakokkal mutat hasonlóságot, természetesen [é]-t is jelenthet.



2. ábra: A Dálnoki felirat Benkő Elek által készített rajza (Benkő E. 1994: 162).



3. ábra: A Dálnoki felirat Mike Bálint és Kósa Ferenc által készített rajza (Mike & Kósa 1981: 215).

A Rugonfalvi felirat jobbról 3. jelének azonosítására adódó további lehetőségek:  $\overline{1}$  P [p], amely az 1655-ös

Gyulafehérvári ábécéből (Csallány 1960: 101) ismert;  $\overline{1}$  J [j]

és egy véletlenül odakarcolt vízszintes vonal, vagy egy részlegesen kiírt † D [d]-vel alkotott ligatúra (utóbbi esetben a felirat 2. jele biztosan nem olvasható [d]-ként); † I [i] vagy annak egy † J [j]-vel alkotott ligatúrája; esetleg a † NYITOTT V [β], amellyel a 16-17. században még számolhatunk a keleti magyar nyelvjárástípusokban. Az utóbbi lehetőség kevéssé valószínű, mivel a bilabiális zöngés spiráns ebben az időben már legfeljebb csak variáns lehet, így nem valószínű, hogy kifejezetten ezt akarták volna jelölni.

Néhány jel azonosítása problémamentes: jobbról a 4. † jel a székely-magyar rovás GY [gy] grafémája, a 8. jel a † K [k], a 10. jel az † O [o],[ó] és a 11. jel az † S [s] grafémának felel meg.

A jobbról 6., † alakú jel a szokásos székely-magyar rovás † M [m] betűalak egy változata, amely az 1400 körüli Székelydályai (Ferenczi 1994:72; Benkő 1996), a 15. századi Nikolsburgi ábécében (Jakubovich 1935: 2–11), és az 1490-es évekből való Székelyderzsi feliratban (Jakubovich 1932: 264–274) is szerepel.

A 9. jel első ránézésre a † G [g] betűt jelentené, azonban van egy másik lehetőség is: a Dálnoki felirat és a Gyulafehérvári ábécé (Csallány 1960: 101) † L [l] betűalakját tekintve [l] hangértékkel is olvasható.

## Nyelvtörténeti elemzés

Mivel családnev nem kapcsolható a felirat alapján a *Miklós* keresztnévhez, ezért fel kell tenni, hogy nem tulajdonnév,

hanem közszó, esetleg közszavak állnak a szöveg elején. A kiírt grafémák kiegészítésével így [j<sup>ö</sup>t egyi miklós] olvasható. A hangalakot illetően a [j<sup>ö</sup>t] alakban a beillesztett magánhangzó hangszínének választása a korabeli udvarhelyszéki nyelvjárás alapján történt meg (SzT.). Az [egyí] is magyarázatra szorul, hiszen mai nyelvünkben ilyen alakot nem tudunk kimutatni. Ismét az udvarhelyszéki nyelvjárásra vonatkozó történeti adatokhoz fordulunk. Az *egyí* az SzT. szerint az *egyí, egyink, egyitek, egyik* paradigma tagja, a paradigmasor jelentése tehát 'egyik, egyikünk, egyiktek, egyikük': 1604: „Aztis megh neuésze az az Istúan hogy az kettej az eökernekk eggjt vagio(n), s megh az eggjk eggjtt” [Az idézet Udvarhelyszék törvénykezési jegyzőkönyvéből való] (SzT. *egy a. II*, 592, 593); a paradigma többi tagjára vö. még: 1592: „Nagi Janos ... vallia ... talala egikor engemet az Mihali felesége, es monda megh lad te Janos hogi *eggitek* el veze, de bizoni nekedis el kel vezned | Batiamnak is ... ki aggja vala rezit, de ... *eggink* sem viue el, hanem ott hagiuk | Mikor Hozzu Jstvannal Innank leoue oda Simon..., es garazdalkodni kezde velwnk ... Azonba kapa fel a kannat kibeol izunk vala, el akara vinni, *eggink* meg kapa kezebe”; 1598: „kertem mj okon vertek az zegenj legeniekert mert azok *eggjk* sem volt haborgo legenj” (SzT. *II*, 593).

Az SzT. szerint a [jöt] és a [jött] alak is megfelel a korabeli udvarhelyszéki tájszólásnak, így mindkét olvasat egyformán jó (SzT. *jő, jön a. V*, 1052-1066; *jött a. (melléknévként) V*, 1069-1071). Az esetleges második [t] jelöletlensége megfelel a korabeli rovás írásbeliségnek (Hosszú 2013: 19, 7. *szabály*).

Ha a betűk sorrendjét a grafémákat illetően balról jobbra irányba helyezzük, akkor a fentiek alapján a [j-t/d-e/é/p/j/jd/ji/β-gy-i-m-i-k-g/l-o/ó-s] olvasható ki, középük a helyenként hiányzó magánhangzók úgy illeszthetők, mint

például az arab-perzsa kútfők honfoglalás kori szórványaiban.

A [j<sup>ö</sup>t<sup>(t)</sup> egyi miklós] 'Jött egyikük, Miklós' vagy 'Itt járt az egyik Miklós' olvasat szemantikailag megfelel annak a gyakori helyzetnek, amikor egy látogató valahol megörökíti a nevét. Az olvasatban a rövid [ö] kihagyása problémamentes (Hosszú 2013: 19, 2. szabály).

A [j<sup>ö</sup>t<sup>(t)</sup> egyi miklós] felirat jelentése a Benkő Elek-féle megoldáshoz hasonló: '[Ide] jött az egyikük, Miklós' vagy: 'Itt járt egyikük, Miklós'. Mondatszerkesztés tekintetében a korábbi megoldáshoz képest lényeges különbség, hogy a felirattípus szempontjából jellemzőnek tartható igei állítmányt is tartalmazza. Az ilyen típusú feliratok napjainkban is szokásosak, itt egy középmagyar kori „grafitti” példázza a korabeli nyelvállapotnak és a nyelvjárási sajátosságoknak megfelelő alakban.

## Összegzés

A bemutatott megfejtési eljárás a rovásfeliratok (de nem csak azok) olvasatának, értelmezésének módját írta le. Ez az út az egyes emlékek keletkezési idejének megfelelő nyelvi, művelődéstörténeti, történelmi szempontokat veszi figyelembe. A rovásfeliratokba a ki nem írt hangjeleket csak az adott kor, nyelvjárásterület és az annak megfelelő nyelvjárási jelenségek figyelembevételével lehet a megfelelő helyre beilleszteni. Ennek alapján lehetett ö-vel kiegészíteni a *jön* megfelelő alakját – más nyelvjárások *ü* hangjával szembeállítva. A *jöt* és *jött* alaki variánsok pedig az éppen folyamatban levő nyelvi változásra utalnak. A rovásbetűk olvasatának többféle lehetősége a rovás nem normalizált voltában gyökerezik, a megfelelő hangérték kiválasztásában a

szöveg egészének a szemantikai tulajdonságai vannak a segítségünkre.

## Irodalom

Benkő Elek (1991): Rugonfalva középkori emlékei. *Erdélyi Múzeum* LIII: 15-28.

Benkő Elek (1994): Régészeti megjegyzések székelyföldi rovásfeliratokhoz. *Magyar Nyelv* XC: 157-168.

Benkő Elek (1996): A székely rovásírás korai emlékei. *Magyar Nyelv* XCII: 75–79.

Benkő Elek (1997): Módszer és gyakorlat a székely rovásírás kutatásában. Válasz Ferenczi Gézának. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XLI(2): 177-182.

Csallány Dezső (1960): A székely-magyar rovásírás emlékei. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* III: 39–122.

Farkas Tamás (2009, szerk.): *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára. XIV-XVII. század*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Ferenczi Géza (1992): A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei. In: Sándor Klára (1992, szerk.): *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Sor.: Magyar Őstörténeti Könyvtár 4. Szeged: József Attila Tudományegyetem, Altajisztikai Tanszék. 57-58.

Ferenczi Géza (1994a): A vargyasi rovásémlék. *Romániai Magyar Szó* (Bukarest) Szabad Szombat melléklet (október 8-9.) (40): C.

Ferenczi Géza (1994b): A székely rovásírás ma létező emlékei Székelyudvarhely környékén. In *A ZMTE Első*

(Székelyudvarhelyi) Övezeti Történeztalálkozó Előadásai és Iratai, Budapest–Zürich, 1994., 72. o. és 3-5. számú képek

Ferenczi Géza (1997): *Székely rovásírásos emlékek.*

Székelyudvarhely: Erdélyi Gondolat Könyvkiadó.

Hosszú Gábor (2013): *Rovásatlasz.* Budapest, Milani Kft.

Jakubovich Emil (1932): A székely-derzsi rovásírásos téglá.

*Magyar Nyelv XXVIII(9–10): 264–274.*

Jakubovich Emil (1935): A székely rovásírás legrégebbi ábécéi.

*Magyar Nyelv XXXI(1–2): 1–17.*

Kázmér Miklós (1993): *Régi magyar családnevek szótára. XIV-XVII. század.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Mike Bálint – Kósa Ferenc (1981): A dálnoki református templom és rovásfelirata. *Korunk XL(3): 214-219*

SzT. = Szabó T. Attila – Vámszer Márta – Kósa Ferenc – Fazakas Emese szerk. (1975-2009): *Erdélyi magyar szótörténeti tár.* I-XIII. Bukarest: Kriterion, Budapest: Akadémiai Kiadó, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.

Vékony Gábor (1987): *Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében.* Szombathely, Budapest: Életünk szerkesztősége.

Vékony Gábor (2004): *A székely írás emlékei, kapcsolatai, története.* Budapest: Nap Kiadó.

**Nincs hozzászólás!**

Your Email address will not be published.

Email\*

- Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

Hozzászólás küldése

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.